

XOSIYAT RUSTAMOVA SHE'RLARIDA MAQOLLAR TRANSFORMATSIYASI**Xurinisa Xudoyberdiyeva**

Namangan davlat universiteti doktoranti

Email: xudoyberdiyevaxurininisa@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.18310093>

Annotatsiya: ushbu maqolada Xosiyat Rustamova she'rlarida qo'llangan xalq maqollari transformatsiyasi lingvostilistik jihatdan tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: lingvostilistik tahlil, maqol, transformatsiya,

O'zbek adabiy tilining badiiy imkoniyatlarini boyitishda xalq og'zaki ijodi, xususan, maqollar muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Maqollar asrlar davomida shakllangan xalq donishmandligi, milliy tafakkur va estetik qarashlarning ixcham va obrazli ifodasidir. Zamonaviy o'zbek she'riyatida ushbu paremiologik birliklar faqat tayyor shaklda emas, balki turli lingvostilistik transformatsiyalar orqali yangi badiiy-estetik mazmun kasb etmoqda.

Xosiyat Rustamovadir ijodida maqollar va maqolga xos barqaror birikmalar faol qo'llanilib, ular kontekst talabi asosida semantik, sintaktik va struktur jihatdan o'zgartiriladi. Bu esa shoiraning individual uslubini, poetik tafakkurini va til imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanishini yaqqol namoyon etadi. Buni "*Necha bor qor yog'di...*" she'ri misolida ham ko'rishimiz mumkin:

*Necha bor qor yog'di – iz bosilmadi,
Itlar huraverdi, o'tmadi karvon.
Ming yilki, bu odam sabr qiladi.
Vo darig', oltinlar topilmas hamon.
Yig'lama, ular ham yashagan senday.
Aytasan: "Shamol yo'q – daraxtlar nega,
Turadi boshini qimirlatganday!"
Og'zi qon tog'larada yurgan bo'rining,
Qaniydi, o'zbaki maqol qo'llasa.
Qaroqchini urib qo'ygan o'g'rining
Daraxti qimirlar shamol bo'lmasa.
Birovning ortidan
Tosh otma, bolam
Tosh otma!..
Biror so'z og'ir botganda.
Daraxtlar dunyoga bermoqda salom
Daraxtlar boshini qimirlatganda.
(Bebosh bulutlar, 306-b)*

Ushbu she'rda "Qor yog'di – iz bosildi", "It hurar – karvon o'tar", "Sabr tagi – sariq oltin", "O'g'rini qaroqchi urar" kabi maqollar "*Necha bor qor yog'di – iz bosilmadi*", "*Itlar huraverdi, o'tmadi karvon*", "*Ming yilki, bu odam sabr qiladi, Vo darig', oltinlar topilmas hamon*", "*Qaroqchini urib qo'ygan o'g'ri*" shaklida, **muallif tomonidan ongli ravishda transformatsiyaga uchratilgan** holda qo'llangan. Bu holat badiiy nutqda **paremiologik transformatsiya** (maqol va matallarning o'zgartirib qo'llanishi) deb ataladi. Mazkur usul orqali muallif an'anaviy xalq donishmandligini zamonaviy yoki individual talqin bilan ifodalaydi.

“Necha bor qor yog‘di – iz bosilmadi” – asl maqolda vaqt o‘tishi bilan muammo yo‘qolishi g‘oyasi ifodalansa, transformatsiyada **inkor shakli** orqali mazmun butunlay teskari yo‘nalishga o‘tkazilgan. Bu holat hayotda adolatning qaror topmasligi, ayb va jinoyatlarning yashirin qolishi kabi ijtimoiy muammolarni ifodalaydi. transformatsiyada inkor shakli (**bosilmadi**) qo‘llanib, harakatning kutilgan natijasi amalga oshmaganligi ko‘rsatiladi. Natijada **hayotda adolat kechikishi** yoki **jinoyatlarning ochilmasligi** g‘oyasi yuzaga chiqadi.

“Itlar huraverdi, o‘tmadi karvon” – bunda fe‘l zamoni va harakat natijasi o‘zgartirilgan, karvonning “o‘tmasligi” jamiyatdagi turg‘unlikni bildiradi. Bu yerda **maqolning optimistik falsafasi pessimist mazmun bilan almashtirilgan**.

“Ming yilki, bu odam sabr qiladi, Vo darig‘, oltinlar topilmas hamon” transformatsiyada **giperbola** (“ming yilki”) qo‘llanib, sabrning samarasizligi ta‘kidlanadi. Stilistik jihatdan bu **ironik inkor** bo‘lib, ijtimoiy norozilikni kuchli ifodalaydi.

“Qaroqchini urib qo‘ygan o‘g‘ri” transformatsiyada esa **subyekt va obyekt o‘rin almashgan**, natijada **axloqiy-me‘yoriy tizimning buzilishi** ifodalanadi. Bu holat **sintaktik-inversiv transformatsiya** hisoblanadi.

Transformatsiyalangan maqollar:

- matnga **satirik va tanqidiy ohang** beradi;
- o‘quvchining tayyor stereotipini o‘zgartiradi;
- xalq donishmandligi bilan real hayot o‘rtasidagi ziddiyatni ochib beradi.
- o‘quvchini **tanqidiy fikrlashga** undaydi;
- she‘rni **ijtimoiy-falsafiy diskurs** darajasiga ko‘taradi.

Mazkur she‘rda maqollarning o‘zgartirib qo‘llanishi **lingvostilistik jihatdan ongli badiiy strategiya, semantik inversiya, ironiyalashuv va satira** vositasi va xalqona tafakkur bilan zamonaviy haqiqat o‘rtasidagi ziddiyatni ochuvchi kuchli ifoda vositasi hisoblanadi.

Bundan tashqari shoira ijodida shaklan o‘zgargan ammo ma‘nosi saqlab qolingan maqollar ham qo‘llangan.

Yaxshilarni tushar izidan

Yomonlarni suymaydi jini

Bu dunyoda xatto o‘lim ham

Yerga urmas ekan qadrini. (200)

Yuqoridagi misolda “Yaxshiga kun yo‘q, yomonga – balo” degan xalq maqoli “Yaxshilarni tushar izidan, yomonlarni suymaydi jini” shaklida shoira tomonidan ifodalangan. Mazkur misolda shoira xalq maqolini transformatsiyasini yuzaga keltiradi. Xalq maqolida umumlashma va ixchamlik ustun bo‘lib, unda yaxshilik va yomonlik o‘rtasidagi qarama-qarshilik antitezaga asoslangan holda ochib berilgan. “Yaxshiga kun yo‘q” va “yomonga balo” birliklari orqali hayotiy adolatsizlik umumiy, abstrakt tarzda ifodalanadi. Shoira esa ushbu mazmunni obrazli va dinamik tasvir orqali qayta yaratadi. “Yaxshilarni tushar izidan” birikmasida metaforik ifoda qo‘llanib, yaxshilarning doimo sinov va ta‘qib ostida bo‘lishi obrazli tarzda aks ettiriladi. “Izidan tushmoq” fe‘li semantik jihatdan bosim, quvg‘in va bezovtalik ma‘nolarini kuchli ifodalashga hizmat qiladi. “Yomonlarni suymaydi jini” misrasida xalqona mifologik tasavvur stilistik vosita sifatida ishlatilgan. Mazkur misolda xalq maqoli intertekstual birlik sifatida qayta talqin qilinib, shoira tomonidan individual poetik tafakkur asosida yangicha stilistik shaklga solingan. Natijada an‘anaviy donishmandlik zamonaviy badiiy nutqda obrazli, emotsional va estetik jihatdan boyitilgan holda namoyon bo‘ladi.

Tuproqqa tushadi yerning xosili.

Bu azaldan bor gap.

Bu ham aqida.

Balki gazetada chiqar bosilib,

Mening o'lganligim haqida. (232)

Keltirilgan misolda “Olmani tagiga olma tushar” degan xalq maqoli “Tuproqqa tushadi yerning xosili” shaklida ifodalangan. Ular o’rtasida mazmuniy uzviylik saqlangan bo’lib, shoira maqolni badiiy transformatsiya asosida qayta talqin etgan. Mazkur xalq maqolida sabab–natija munosabati konkret predmetlar (olma va olma daraxti) orqali ifodalangan bo’lib, unda nasliy davomiylik, manba va natijaning birligi haqidagi umumiy falsafiy xulosa mujassam. Shoira “tuproq” va “yerning hosili” birliklari orqali konkret “olma” obrazi umumlashtirgan. Bu yerda “tuproq” manba, “yerning hosili” esa natija ramzi sifatida qo’llanadi. Stilistik jihatdan, shoira metonimik va metaforik kengayish usulidan foydalangan. “Yerning hosili” birikmasi semantik jihatdan inson, tabiat va mavjudotlar o’rtasidagi uzviy bog’liqlikni ifodalovchi ramziy obraz vazifasini bajaradi.

Xosiyat Rustamova she’rlarida maqollarning transformatsiyalanishi nafaqat badiiy ifodaning kuchayishiga, balki mazmunning chuqurlashuviga, obrazlarning yangicha talqin qilinishiga xizmat qiladi. Shoira maqollarning an’anaviy mazmunini saqlagan holda, ularni zamonaviy ruh, shaxsiy kechinmalar va falsafiy xulosalar bilan boyitadi. Natijada maqol matnda intertekstual birlik sifatida faol ishtirok etib, she’rning ekspressivlik va ta’sirchanlik darajasini oshiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirzayev T, Musoqulov A. O‘zbek xalq maqollari. “Sharq nashryoti”, 2005.
2. Quronov D, Mamajonov J, Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent, Akademyashr, 2010. –27 b.
3. Yo‘ldoshev B. Frazologik uslubiyat asoslari. O‘quv qo‘llanma. – Samarqand, 1998.
4. Юлдашев М. Бадий матнинг лингвопоэтик тадқиқи: Филол. фанлари доктори... дисс. автореф. – Т., 2009. – 48 б.
5. Xosiyat Rustamova. Devor. G‘afur G‘ulom nomidagi nashryot. –Toshkent, 2006.
6. Xosiyat Rustamova. Rido. “Yangi asr avlodi”. –Toshkent, 2004.
7. Uluqov N, Salixodjayeva H. Habib Sa’dulla she’riyati lingvopoetikasi. Namangan, 2017.